

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
ПРАВОСЛАВЕН БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, СКОПЈЕ

ПРЕДАНИЕ И ОПШТЕСТВО
Зборник на трудови од Првиот и Вториот
Светиклиментов научен собир
(2017 и 2018)

„ПРЕДАНИЕ И ОПШТЕСТВО“
Зборник на трудови од Првиот и Вториот
Светиклиментов научен собир (2017 и 2018)

Издавач:
Православен богословски факултет
„Свети Климент Охридски“ – Скопје

Главен уредник:
Ѓоко Ѓорѓевски

Технички уредник:
Милан Ѓорѓевиќ, ереј

Лектура и компјутерска подготовка:
Зорица Велкова

Дизајн на корица:
игумен Агатон Апостоловски

Печат:
Контура – Скопје

Тираж:
100 примероци

ПРЕДАНИЕ И ОПШТЕСТВО

Зборник на трудови од Првиот и Вториот
Светиклиментов научен собир
(2017 и 2018)

Скопје 2019

Виктор Недески

ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА ВО ВРЕМЕТО НА ЛИОНСКАТА УНИЈА (1274 – 1280)

Учеството на претставниците на византискиот император Михаил VIII Палеолог на Лионскиот собор во 1274 г. претставува еден дипломатски триумф за императорот. Прифаќањето од негова страна на сите барања на Папскиот престол, спречило организирање на крстоносна војна на западните земји против сè уште нестабилната возобновена империја. Но, црковните и богословските последици од политичките цели на императорот ја потресле внатрешноста на империјата во времетраење од речиси една деценија. Неспорните придобивки на политички план од овој дипломатски потег не успеале да го неутрализираат разочарувањето за предавството на отечкото предание кое се јавило кај најголем дел од православните. Ова резултирало со противење кон обединувачката политика на императорот. Така, иако обединувањето на православната Црква со Папскиот престол било торжествено објавено на четвртата седница на соборот на 6 јули 1274 г., соборните одлуки никогаш не биле прифатени од православните, со исклучок на една мала група императорски соработници и ерарси на чело со патријархот Јован Век.

Во ваквата новонастаната црковно-политичка ситуација во веќе обединетата Византиска империја, се отвора прашањето за тоа каква била позицијата на Охридската архиепископија во однос на унијата со западното христијанство, имајќи предвид дека повеќето нејзини поглавари во минатото имале негативен став кон ваквото прашање. Прашањето за тоа дали Охридскиот престол ја прифатил Лионската унија би било полесно разрешено доколку се

утврди кој ја возглавувал Охридската архиепископија во времето на унијата.

По походот на севастократорот Јован Палеолог кон Епир и помошта што архиепископот Константин Кавасила¹ ќе ја даде при заземањето на Охрид во 1259 г., по повеќегодишното заточеништво во Никеја, тој ќе биде вратен на Охридската катедра, каде што, веројатно, ќе остане сè до упокојувањето. За последен пат архиепископот Кавасила се споменува на една Христова икона која ја подарил на соборниот архиепископски храм Света Софија во Охрид во 1262/63 г. кога тој веќе бил во длабока старост (над 70 години).

Фактот што точната година на упокојувањето на свети Константин Кавасила останува непозната, го отвора прашањето за тоа дали тој сè уште бил на Охридскиот престол во времето на унијата, односно во 1274 г. или, пак, на него седел некој негов наследник. Она што е биолошки факт е дека упокојувањето на Кавасила настапило не долго по неговото последно спомнување, имајќи

---

¹ Библиографија поврзана со свети Константин Кавасила: L. Petit, *Le Monastère de Notre Dame de Pitié en Macédoine*, Известия Руского археологического института в Константинополе, VI – I, Цариград 1900, 96; G. Acropolit, ed. A. Heisenberg, Lipsiae 1903, 166-167; И. Снегаров, *История на Охридската архиепископија*, I, София 1995, 211 и 280-282, Ц. Грозданов, *За св. Констџантин Кавасила и неговите илустрации во свештената на новата сознанија*, Живописот на Охридската архиепископија, Скопје 2007, 39–59; D.M. Nicol, *To Δεσποτάτο της Ηπειρου*, Ιωάννινα 1974, 138; A. Αγγελόπουλος, *To γενεαλογικόν δένδρον της οικογενείας των Καβασιλών*, Μακεδονικά τ. 17, Θεσσαλονίκη 1977, 367–396; К. Нихоритис, *Славистички и българиетички проучвания*, Велико Търново 2005, 77–88; I. Tarnanidis, *Η αρχιεπισκοπή Αχρίδας ανάμεσα στο οικουμενικό Πατριαρχείο και στον σλαβικό κόσμο*, Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων, συμπόσιο Β', Θεσσαλονίκη 1992, 566–567; С. Николова, *За един непознат препис от службата на св. Наум Охридски*, Хиляда и осемдесет години от смъртта на св. Наум Охридски, София, 1993, 31–54; Н. Д. Овчаров, *Вардарска Македонија*, София 1994, 89; D.J. Geanakoplos, *Emperor Michel Palaeologus and the West 1258–1282*, Cambridge 1959, 16–46; К. Г. Питсάκης, *Κωνσταντίνος Καβάσιλας μητροπολίτης Δυρραχίου, αρχιεπίσκοπος Αχρίδος, προσωπογραφικά προβλήματα*, Μεσαιωνική Ήπειρος (Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου Ιωάννινα 17–19 Σεπτεμβρίου 1999), Ιωάννινα 2001, 151–229; В. Недески, *Свети Констџантин Кавасила, живиетие, бодослужба, акаџиисџи*, Охрид 2015.

предвид дека во тој период свети Константин бил доста возрасен². Што се однесува, пак, на прашањето кој е наследникот на Кавасила, традиционалното мислење, кое се провлекува од Голубински³ преку Гелцер⁴ и Снегаров⁵ сè до некои современи автори, е дека по свети Константин на Охридскиот трон доаѓа архиепископот Јаков Проархиј, по потекло од Пелопонез. Меѓутоа оваа теза низ призмата на современите сознанија е доста проблематична, особено по истражувањето на животот и делата на Јаков Проархиј од страна на италијанскиот византолог S. G. Mercati⁶. Имено, архиепископот Јаков бил современик на византискиот философ Никифор Влемидис, кој му посветил еден свој трактат за исходењето на Светиот Дух. Оваа творба на Влемидис е добро позната и досега е издадена повеќепати⁷, а сочувана е во пет ракописи⁸. И самиот патријарх Јован Век раскажува за оваа творба посветена на архиепископот Јаков. Според најновото датирање на ова писмо-трактат од страна на Mercati, тоа е напишано помеѓу 1250 г. и 1254 г. или поточно околу 1253 г. Од содржината на овој текст дознаваме дека во времето кога е напишан Јаков веќе го имал напуштено архиепископството и живеел повлечено на Света Гора Атонска⁹. Постои

---

² За хронолошките настани од животот на свети Константин Кавасила види: Недески, *op. cit.*, 13–72; Πιτσακης, *op. cit.*, 183–210.

³ Е. Голубинский, *Краткий очерк истории православных церквей Болгарской, Сербской и Румынской или Молдо-Валахской*, Москва 1871, 125–126.

⁴ H. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida*, Leipzig 1903, 12–13.

⁵ Снегаров, *op. cit.*, 211–212.

⁶ S. G. Mercati, *Sulla vita e sulle opere di Giacomo di Bulgaria*, ИБАИ, IX (1935), 165–176.

⁷ За различните изданија види: A. Heisenberg, *Nicephori Blemmydae curriculum vitae et carmina*, Lipsiae 1896, L; Општо за Н. Влемидис види: K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München 1897. 93, 94, 445–49.

⁸ Heisenberg, *op. cit.*, XLIX.

⁹ Според посоченото погоре сведоштво на патријархот Јован Век, Јаков некогаш бил истакнат охридски архиепископ (ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα), но со цел да постигне побогоугоден живот (διὰ δὲ βίου θεοφιλείαν) се оддалечил да живее отшелнички на Света Гора. Heisenberg, *op. cit.*, XLV : qui cum Blemmydae epistolam acciperet, in Atho monte iam diu ab officii negotiis remotus tranquillam vitam monachicam degit. Mercati, *op. cit.*, 172, смета дека

обид Јаков Проархиј да се поистовети со еден истоимен игумен на Великата Лавра од 1293 г.¹⁰ но, овој став денес се прима многу внимателно¹¹. Ако ова датирање на творбата на Влемидис е точно, тогаш архиепископството на Јаков Проархиј во Охрид треба да се постави пред 1253 г. или пред 1250 г., а не во седумдесетите години на XIII век. Уште една потврда за ваквиот став се и откриените творби на архиепископот Јаков кои се датираат не подоцна од средината на XIII век¹², а за кои во минатото се сметаше дека се изгубени¹³.

Уште една, овој пат богословска заблуда, е тоа што Никифор Влемидис, а следствено и Јаков Проархиј се претставуваат како заштитници на пролатинските ставови на патријархот Јован Век. Но, внимателното проучување на творбите на Влемидис покажува дека тој бил противник на латинското разбирање на исходењето на Светиот Дух ex patre filioque¹⁴. Според тоа и самиот Јаков

Влемидис не би му ја посветил на Јаков својата творба доколку тој претходно не бил на висока црковна позиција.

¹⁰ B. S. Angelov, *Deux contributions à l'histoire de la culture médiévale bulgare. 2. Donation de l'archeveque d'Ohrid Jacob du XIIIe s, Byzantinobulgarica*, 4, 1973, 83–88.

¹¹ Πιτσακης, *op. cit.*, 206.

¹² S. G. Mercati, *Iacobi Bulgariae Archiepiscopi opuscula* (= Bessarione, fase. 139, anno XXL fase. 1. gennaio–marzo 1917, 73–89; fase. 140–141, anno XXI. fase. 2-3. aprile–settembre 1917, pp. 208–227). За жал ова истражување, кон кое авторот имал намера да го додаде *dissertatio de Iacobi vita et scriptis* останало недовршено: ракописот заедно со сè што било испечатено бил украден кон крајот на војната. Cf. И. Дуйчев, *Българско средновековие. Проучвания върху политическата и културната история на средновековна България*, София 1972, 229, фус. 17.

¹³ Снегаров, *op. cit.*, 280.

¹⁴ Heisenberg, *op. cit.*, XXXVI-LIV: „De libris περι έκτορευσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος“ XXXVIII-IX; укажување за различните искажани мислења: XLII: „Latinis, qui spiritum sanctum ex patre filioque procedere dicebant veheinentissime abversatus est, spiritum enim putat solo ex pa're procedere, apparere vel praeberi per filium“; XLIII-IV: „videmus igitur eum neque δι' υἱοῦ έκτορευόμενον dixisse neque omnino vocem έκτορευεσθαι admisisse, quamquam certe magnum interest inter illud δι' υἱοῦ έκτορευόμενον et έκ τοῦ υἱοῦ έκτορευόμενον, quod solum verum esse Latini arbitrabantur...“; LIV: „Blemmydes igitur, id quod Veccus ipse concessit, additamentum illud καὶ ἐξ υἱοῦ nunquam probavit. cum autem propius quam plurimi aequalium ad Latinos accessisset, quasi viam demonstravit, qua ingressus Veccus ad dogma Romanum et ad unionem pervenit. certe tarnen longissima via fuit, nam

Проархиј не треба да биде сметан за приврзаник на движењето за унија со Римската црква, уште повеќе што и во неговите творби тој ги пофалува византиските војсководители за победите извојувани над Латините. На основа на мислењето дека Јаков е приврзаник на латинските богословски ставови, многумина истражувачи во минатото го поставуваа неговото архиепископство во време на Лионската унија, односно после свети Константин Кавасила.

Поместувањето на Јаков Проархиј од традиционалното место во каталог на архиепископите од наследник во претходник на Кавасила, го отвора прашањето: кој е наследникот на свети Константин Кавасила на архиепископскиот трон? Голубински¹⁵, а следствено и Гелцер¹⁶, по свети Константин и Јаков спомнуваат некој Адријан, кој во изворите се среќава единствено кај Доситеј II Ерусалимски. Доситеј не кажува ништо за времето на неговото архиепископство, па според тоа Адријан, треба да се поистовети со познатиот Охридски архиепископ од XII век, Јован – во светот Адријан Комнин¹⁷, син на севастократорот Исак Комнин¹⁸. Двајцата следни познати архиепископи Генadiј и Макариј, добро се лоцирани кон крајот од векот¹⁹. Првиот во 1289 г., е кандидат за патријаршискиот трон во Константинопол како поранешен Охридски²⁰, а вториот се среќава во ктиторскиот натпис на црквата Богородица Перивлепта во Охрид од 1295 г. и на свадбата на српскиот крал Стефан Урош II Милутин со Симонида, ќерката на Андроник II Палеолог во 1299 г.²¹ Меѓутоа помеѓу спомнувањето на Генadiј и последното спомнување на Кавасила постои период од повеќе од

---

secundum Blemmydam pater solus est origo, filius medium procedendi, secundum Vercum et Latinos pater filiusque origo sunt spiritus“. Православието на Влемидис го брани и А. Д. Ζώτος, *Ἰωάννης ὁ Βέκκος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης ὁ λατινόφωνος*, *Ἐν Μονάχῳ* 1920, 20, 21.

¹⁵ Голубинский, *op. cit.*, 126.

¹⁶ Gelzer, *op. cit.*, 13.

¹⁷ G. Prinzing, *Wer war der "bulgarische Bischof Adrian"?*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 36, 1988, 552-557

¹⁸ Ibid. 8-9; Cf. J. Darrouzès, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae: texte critique, introduction et notes*, Paris, 1981, 93 и 145.

¹⁹ Gelzer, *op. cit.*, 13.

²⁰ За ова види целосна библиографија: H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 679, фус 1.

²¹ Πιτσάκης, *op. cit.*, 210.

две децении, што секако не го решава проблемот околу претстојателот на Охридската црква во овој период. Тоа, пак, што Генадиј се истакнува како антилатински писател²² го прави невозможно неговото присуство на Охридскиот трон во времето на Лионската унија – период во кој и свети Константин Кавасила би требало да е упокоен. Значајно е да се нагласи и тоа дека првите индикации за развој на култ околу ликот на свети Константин Кавасила се среќаваат токму во времето на архиепископството на Генадиј, што е уште една потврда за антилатинското расположение и на архиепископот Кавасила, на што укажуваат и други аргументи²³. Така, помеѓу архиепископството на овие двајца архиепископи треба да се побара трета личност која би била на Охридскиот престол во времето на унијата.

Прашањето за наследникот на Кавасила делумно го расветлува Георгиј Пахимер кој во 1273 г. го споменува архиепископот Керамеас Охридски²⁴. Станува збор за солунџанецот Теодор Керамеас кој отсуствува од традиционалните каталози на Охридските архиепископи. Теодор Керамеас е познат по својот завет од 1284 г. кога се јавува како поранешен архиепископ. Овој документ е сочуван во манастирот Велика Лавра на Света Гора²⁵. Значајно е да се напомене дека во 1977 г. кога е публикуван текстот на заветот, издавачите поставуваат теза дека Теодор Керамеас е поранешен Солунски митрополит. Но, во 1982 г. истите автори го менуваат својот став и го поистоветуваат Теодор Керамеас со поранешниот Охридски архиепископ Керамеас, кај кого, како што пишува Пахимер, во 1273 г. побегнал Јован Палеолог, братот на импе-

---

²² Сè уште непубликуваната творба на Генадиј Охридски е сочувана во Cod. Graec. 256 во Баварската државна библиотека во Минхен со наслов: Σύναγμα Γενναδίου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἐκ διαφόρων χρήσεων ἀναντιρρήτων τῆς θείας γραφῆς, τῆς τε παλαιᾶς καί τῆς νέας ἀνατρέπον καί καταβάλλον τὴν λατινικὴν δόξαν.

²³ Cf. Недески, op. cit. 55–57.

²⁴ „Ὁ δὲ δεσπότης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, γυμνοὶ τῶν ἀπάντων ὄντες, παραβαλόντες τῷ Αχριδῶν Κεραμεᾷ, θέα ὄντως ἐλεεινὴ καὶ δακρύων ἀξία, περιστέλλονται τε ὡς εἰκός παρ’ ἐκείνου τοῖς εὐρεθεῖσι καὶ ὡς οἶόν τε θεραπεύονται“ A. Failler (ed.), *Georges Pachymérès Relations Historiques*, II, Paris 1984–1999, 433.

²⁵ P. Lemerle-A. Guillou-N. Svoronos-D. Papachryssanthou (ed.), *Actes de Lavra II. De 1204 à 1328*, Paris 1977, 29.

раторот Михаил VIII, по битката кај Неопатрија²⁶. Овој податок укажува на тоа дека во оваа година, а следствено и наредната кога е склучена Лионската унија, Теодор Керамеас со сигурност веќе бил на Охридскиот престол.

Блискоста на семејството на Теодор Керамеас со императорот Михаил VIII Палеолог се гледа и од тоа што во времето на овој император, Николај Керамеас – братот на Теодор се среќава како апографеас во регионот на Солун и доместик на западните теми. На оваа функција Николај се среќава од нешто пред 1270 г. па сè до 1284 г.²⁷ Според тоа, најверојатно во приближно истиот период неговиот брат Теодор се наоѓал на тронот на Охридската архиепископија, непосредно по упокојувањето на Кавасила. Блискоста со императорот Михаил VIII, секако наведува на тоа дека Теодор бил приврзаник на идејата за унијата. Најверојатно, токму тој е и анонимниот Охридски архиепископ благодарение на кого во 1272 г. императорот Михаил VIII ја издава хрисовулата за привилегиите на Охридската архиепископија за сметка на Пеќката и Трновската²⁸, што имало за цел да го утврди ставот за унијата на Балканските територии. Секако, овој ефект не би можло да биде постигнат во времето на Кавасила, кој бил противник на ваквиот став.

Доколку се претпостави дека за доделувањето на привилегиите на Охридската архиепископија императорот Михаил VIII чекал на нејзиниот престол да седне човек кој ќе биде приврзаник на неговите идеи за унија со Римската црква, тогаш почетокот на архиепископството на Теодор Керамеас треба да се бара кратко пред 1272 г. Бидејќи до сега не се познати податоци за уште не-

---

²⁶ Failler, *op. cit.*, 432–433; A., Failler, *Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymèrès*, *Revue des études byzantines* 39, 1981, 192, 202.

²⁷ Овој податок се среќава во заветот на Теодосиј Скаранос кон светогорскиот манастир Ксиропотам, според кој Михаил VIII за апографеас „го назначил Керамеас“ (ὀρίσεν τον Κεραμέα). Cf. J. Vompaire (ed.), *Actes de Xéropotamou*, Paris 1964, 81. За хронологијата види: R. Walther, *Rezension zu Actes d'Esphigmenou*, *JÖB* 24, 1975, 309; N. Oikonomides (ed.) *Actes de Docheiariou*, Paris 1984, 105.

²⁸ Gelzer, *op. cit.*, 13; K. Делικάνης, *Τα εν τοις κωδίξι του πατριαρχικού αρχαιοφυλακίου σωζόμενα επίσημα εκκλησιαστικά έγγραφα τα αφορώντα εις τας σχέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τας εκκλησίας Ρωσσίας, Βλαχίας και Μολδαβίας, Σερβίας, Αχρίδων και Πεκίου 1564-1863*, Κωνσταντινούπολη 1999, 1033.

кој архиепископ од овој период за кого би се претпоставило дека бил на Охридскиот престол во годините кои остануваат помеѓу последното спомнување на свети Константин Кавасила во 1262/3 г. и хрисовулата на Михаил VIII, тогаш останува веројатноста дека свети Константин поживеал уште неполна деценија по неговото последно спомнување, а евентуално доколку неговото упокојување се случило нешто порано, Охридскиот престол останал испразнет неколку години, додека императорот не ја пронашол соодветната и нему сродна личност за оваа катедра.

Наведените факти укажуваат на тоа дека Охридската архиепископија возглавувана од архиепископот Теодор Керамеас во 1274 г. ја прифатила Лионската унија, а официјален црковен Охрид останал верен на унијата сè до нејзината пропаст. Доаѓањето на антилатинот Генадиј на Охридскиот престол по Теодор Керамеас е сосема логичен историски факт, со што се дава историски издржана разврска на настаните во Охрид кои вака поставени се во склад и со глобалното црковно расположение во Византиската империја во втората половина на XIII век.

Viktor Nedeski

OHRID ARCHBISHOPRIC DURING THE UNION OF LYONS (1274 – 1280)

The Ohrid Archbishopric headed by Archbishop Theodore Kerameas in 1274 accepted the Union of Lyons, and the official church of Ohrid remained faithful to the Union until its collapse. The election of Gennadius for the Ohrid throne after Theodore Kerameas is quite a logical historical fact. This provides a historically well-grounded resolution of the events in Ohrid that are thus set in line with the global church mood in the Byzantine Empire in the second half of the 13th century.